

Крім того, практика свідчить, що після скасування таких постанов інші судді приймають аналогічні рішення, а апеляційний суд практично позбавлений можливості дієво на них реагувати.

З урахуванням цього, а також того, що законодавство більшості країн Європи не передбачає можливості оскарження прокурором постанов суду про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, було б варто на законодавчому рівні переглянути таку можливість і в Україні.

Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми (Продовження)*

А. С. Олійник,
кандидат юридичних наук, суддя Апеляційного суду
м. Києва

Підготовка справи до розгляду

Справи про усиновлення

Статтею 253 ЦПК України врегульовано питання підготовки справи до розгляду, визначено процесуальні дії судді на стадії цивільного процесу – провадження у справі до судового розгляду (саме так ця стадія названа в главі 3 розділу III ЦПК України) або підготовка справи до розгляду (визначено ст. 153 ЦПК України) з метою своєчасного та правильного її вирішення.

Із системного аналізу положень ЦПК України випливає, що підготовка справи до розгляду розпочинається з моменту постановлення суддею ухвали про відкриття провадження у справі й триває до постановлення ухвали про призначення справи до судового розгляду.

При розгляді справ про усиновлення на практиці виникає питання щодо обов'язкового проведення попереднього судового засідання у цих справах.

Згідно із частиною третьою ст. 253 ЦПК України справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду. Інші особливості розгляду цих справ встановлені законом.

Згідно із частиною сьомою ст. 130 ЦПК України попереднє судове засідання є обов'язковим для кожної справи, за винятком випадків, встановлених цим Кодексом.

Із системного тлумачення положень статей 130, 253 ЦПК України випливає, що проведення попереднього судового засідання у справах про усиновлення має бути обов'язковим.

---

* Початок див. у № 1 за 2009 рік.

Положення ЦПК України щодо обов'язкового проведення попереднього судового засідання у справах про усиновлення не завжди враховувалися і дотримувалися суддями районних судів м. Києва.

Так, з 7 справ, які було розглянуто Голосіївським районним судом м. Києва у першому півріччі 2008 року та направлено до Апеляційного суду м. Києва у зв'язку із узагальненням судової практики, у 5 справах призначено попереднє судове засідання.

З 2 справ, які було розглянуто Дарницьким районним судом м. Києва у 2007 році та направлено до Апеляційного суду м. Києва у зв'язку із узагальненням судової практики, в 1 справі призначено попереднє судове засідання.

З 12 справ, які було розглянуто Деснянським районним судом м. Києва у 2007 році та направлено до Апеляційного суду м. Києва, у 6 справах було призначено попереднє судове засідання, а з 10 справ у першому півріччі 2008 року – попереднє судове засідання призначено у 7 справах.

З 8 справ, які було розглянуто у першому півріччі 2008 року Дніпровським районним судом м. Києва та направлено до Апеляційного суду м. Києва у зв'язку із узагальненням судової практики, у 7 справах призначено попереднє судове засідання.

З 4 справ, які було розглянуто Оболонським районним судом м. Києва у першому півріччі 2008 року та надіслано до Апеляційного суду м. Києва у зв'язку із узагальненням судової практики, у 2 справах призначено попереднє судове засідання. У 2007 році у всіх справах призначено попереднє судове засідання.

З 7 справ, які було розглянуто Печерським районним судом м. Києва у 2007 році та направлено для узагальнення судової практики, попереднє судове засідання призначено у 7 справах, у першому півріччі 2008 року – з 4 справ попереднє судове засідання призначено у 2.

У всіх 12 справах, які було розглянуто Подільським районним судом м. Києва у 2007 році та направлено для узагальнення судової практики, призначалося попереднє судове засідання, у першому півріччі 2008 року – у всіх 16 справах призначено попереднє судове засідання.

З 5 справ, які було розглянуто Солом'янським районним судом м. Києва у 2007 році та направлено для узагальнення судової практики, у 5 справах призначено попереднє судове засідання, у першому півріччі 2008 року з 8 справ – попереднє судове засідання призначено у 6.

З 19 справ, які було розглянуто Святошинським районним судом м. Києва у 2007 році та направлено для узагальнення судової практики, у 12 справах призначалося попереднє судове засідання, у першому півріччі 2008 року – з 8 справ попереднє судове засідання призначалося у 6 справах.

У всіх справах про усиновлення, розглянутих Шевченківським районним судом м. Києва, у зазначеному періоді було призначено попереднє судове засідання.

Відповідно до частини першої ст. 253 ЦПК України суддя під час підготовки справи про усиновлення дитини до розгляду вирішує питання про участь у ній як заінтересованих осіб відповідного органу опіки та піклування, а у справах, провадження в яких відкрито за заявами іноземних громадян, – уповноваженого органу виконавчої влади.

Орган опіки та піклування повинен подати суду висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, до якого мають бути додані:

Судова практика

- акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання;
- свідоцтво про народження дитини;
- медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток;
- у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення (частини друга–третья ст. 253 ЦПК України).

У разі ненадання заявником зазначеного висновку органу опіки та піклування з документами, визначеними частиною третьою ст. 253 ЦПК України, питання про надання органом опіки та піклування висновку та необхідних документів має вирішуватися в попередньому судовому засіданні.

Узагальненням встановлено, що, як правило, орган опіки та піклування подає суду лише висновок, оскільки передбачені частиною третьою ст. 253 ЦПК України документи надаються заявником разом із заявою про усиновлення.

Відповідно до ст. 253 ЦПК України під час підготовки справи про усиновлення суддя має вирішити питання щодо кола заінтересованих у розгляді справи осіб.

У ЦПК України не визначено, який саме орган опіки та піклування як заінтересована особа повинен брати участь у справі про усиновлення. Таке питання виникає на практиці.

Наприклад, заявники Г. та Г., заінтересована особа – Служба у справах неповнолітніх Печерської районної у м. Києві державної адміністрації про усиновлення звернулися до Святошинського районного суду м. Києва. Із матеріалів справи вбачається, що дитина, яку бажають усиновити заявники, проживає з останніми, які є її опікунами. У матеріалах справи наявний висновок Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, але участь у справі брав орган опіки та піклування Печерської районної у м. Києві державної адміністрації.

Святошинський районний суд м. Києва 11 квітня 2008 року розглянув справу за заявою Б., заінтересовані особи – Служба у справах дітей Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації, відділ РАЦС Святошинського районного управління юстиції у м. Києві про удочеріння та задовольнив заяву. Із матеріалів справи випливає, що дитина проживає із заявником в Оболонському районі м. Києва (справу відкрито з порушенням правил підсудності), висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини надано Службою у справах дітей Оболонської районної у м. Києві державної адміністрації, а у справі брав участь орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації.

В окремих випадках у справі про усиновлення як заінтересовані особи брали участь два органи опіки та піклування, що свідчить про нез'ясуванням судом питання про участь у справі належного органу опіки та піклування.

Наприклад, Голосіївський районний суд м. Києва 11 березня 2008 року розглянув справу за заявою Б. та Б., заінтересовані особи – орган опіки та піклування Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації, орган опіки та піклування Оболонської районної у м. Києві державної адміністрації, відділ реєстрації

актів цивільного стану Оболонського районного управління юстиції м. Києва та відділ реєстрації актів цивільного стану Голосіївського районного управління юстиції м. Києва про удочеріння. Із матеріалів справи вбачається, що дівчинку, яку бажають усиновити заявники, було знайдено в Оболонському районі м. Києва та доставлено в інфекційне відділення КМДКЛ № 1 Оболонського району м. Києва. Висновок у справі про доцільність усиновлення дитини надано Службою у справах неповнолітніх Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації.

Відповідно до Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2003 року № 1377, *висновок щодо можливості особи стати усиновителем надає орган опіки та піклування за місцем проживання заявника, а висновок про доцільність усиновлення і його відповідність інтересам дитини – за місцем проживання дитини.*

Відповідний порядок надання висновків встановлено Порядком провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905, який набрав чинності з 1 грудня 2008 року.

Видається, що правильною є практика тих районних судів м. Києва, які **як заінтересовану особу** у справах про усиновлення залучають **орган опіки та піклування за місцем проживання дитини, яку усиновлюють**, оскільки саме цей орган опіки та піклування для надання висновку у справі з'ясовує всі обставини справи і в судовому засіданні через свого представника його підтримує та захищає інтереси усиновлюваної дитини.

У процесі узагальнення виявлено, що в окремих справах про усиновлення попереднє судове засідання проводиться без участі заявника або органу опіки та піклування. Виникає питання щодо обов'язкової участі зазначених осіб у попередньому судовому засіданні та можливість його проведення без них.

Попереднє судове засідання проводиться з метою сприяння подальшому об'єктивному розгляду справи про усиновлення. Враховуючи специфіку справ про усиновлення, наявність імперативної норми про обов'язкову участь у судовому засіданні заявника та представника органу опіки та піклування, вважаємо, що у попередньому судовому засіданні участь заявника та представника органу опіки та піклування має бути обов'язковою. Питання про участь належного органу опіки та піклування має вирішуватися судом при підготовці справи до розгляду, а саме: в попередньому судовому засіданні.

Вважаємо правильною практику тих районних судів м. Києва, які у разі неявки в попереднє судове засідання заявника чи представника органу опіки та піклування за умови належного їх повідомлення про час і місце судового розгляду відкладають розгляд попереднього судового засідання та повторно викликають у судове засідання цих осіб.

У позовному провадженні відповідно до ст. 130 ЦПК України ухвалення рішення суду під час попереднього судового засідання є можливим у разі відмови від позову та визнання позову.

У справах окремого провадження відсутній спір про право, а тому ухвалення рішення в попередньому судовому засіданні є неможливим.

Судова практика

Виявлено ухвалення рішення у справах про усиновлення в попередньому судовому засіданні в колегіальному складі з участю народних засідателів, що дає підстави стверджувати про призначення справи у попереднє судове засідання з метою ухвалення рішення, а не з метою підготовки справи до розгляду.

Викладене свідчить про спрощений підхід окремих суддів до розгляду справ цієї категорії.

Справи про позбавлення батьківських прав

У всіх проаналізованих цивільних справах про позбавлення батьківських прав протягом вказаного періоду відповідно до вимог ст. 130 ЦПК України було призначено попереднє судове засідання. Водночас із протоколів та журналів судового засідання вбачається, що його проведення переважно є формальним, належної підготовки справи судді не проводять.

У більшості справ у попередньому судовому засіданні суд ухвалював рішення про задоволення позову. Рішення ухвалювалося у попередньому судовому засіданні у випадках надходження від відповідача заяви про згоду на позбавлення його батьківських прав, а також у випадках відсутності такої заяви.

У багатьох справах попереднє судове засідання проводилося без відповідача, якому навіть не направлялися судові повістки про виклик у попереднє судове засідання, а також за відсутності відомостей про вручення йому повістки.

Наприклад, у справі за позовом прокурора Деснянського району м. Києва в інтересах неповнолітньої Авраменко Ю.С. до Авраменко Т.О., Авраменка С.М., третя особа – Служба у справах неповнолітніх Деснянської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав суддя Деснянського районного суду м. Києва 12 листопада 2007 року провела попереднє судове засідання без участі відповідачів. Із матеріалів справи вбачається, що в суду були відомості про вручення повістки С.М. Авраменку та відсутні такі відомості щодо Т.О. Авраменко. У попереднє судове засідання з'явилася лише представник органу опіки та піклування.

Так, Голосіївський районний суд м. Києва розглянув у попередньому судовому засіданні справу за позовом Служби у справах дітей Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації до С., третя особа – прокуратура Голосіївського району м. Києва, Ф. та ухвалив рішення. У справі наявна розписка про вручення повістки відповідачу та його заперечення проти позбавлення батьківських прав. Таким чином, суд розглянув справу та ухвалив рішення про позбавлення відповідача батьківських прав на порушення вимог частини четвертої ст. 130 ЦПК України.

На порушення вимог ст. 171 СК України у попередньому судовому засіданні судді не вирішують питання про участь у справі дитини для з'ясування її думки при вирішенні питання, що стосується її життя.

Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва 16 жовтня 2007 року ухвалив рішення про задоволення позову у справі за позовом Гупало В.А. до Макаренко І.В., третя особа – Орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав, не з'ясувавши думку дитини, щодо якої її матір було позбавлено батьківських прав, незважаючи на те, що на день розгляду справи дитині виповнилося 15 років.

Як один із позитивних прикладів серед проаналізованих справ про позбавлення батьківських прав можна навести справу Печерського районного суду м. Києва за позовом Островської С.Г. до Островського О.О., Островської О.О., третя особа – орган опіки та піклування Печерської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав та встановлення опіки, в якій суд заслухав думку дитини 1997 року народження.

Вирішення питання про заслуховування думки дитини у судовому засіданні, на наш погляд, має вирішуватися в попередньому судовому засіданні з урахуванням думки сторін та представника органу опіки та піклування щодо стану здоров'я дитини та рівня її розумового розвитку.

Розгляд справи та ухвалення рішення суду

Справи про усиновлення

Згідно із частиною четвертою ст. 234 ЦПК України розгляд справ про усиновлення проводиться судом у складі одного судді і двох народних засідателів.

Як правило, суди дотримуються вимог закону про розгляд справ про усиновлення колегією у складі одного судді і двох народних засідателів.

У практиці районних судів м. Києва мали місце випадки розгляду справ про усиновлення без участі народних засідателів. Так, Святошинський районний суд м. Києва із 20 справ, розглянутих у 2007 році та надісланих до Апеляційного суду м. Києва для узагальнення судової практики, 7 справ розглянув без участі народних засідателів, а з 15 справ, розглянутих у першому півріччі 2008 року – 1 справу.

Необхідно зазначити, що, на думку суддів Дарницького районного суду м. Києва, яку викладено в короткому узагальненні розгляду судом справ вказаної категорії, участь народних засідателів у судовому розгляді справ про усиновлення порушує надану СК України гарантію про таємницю усиновлення.

Відповідно до ст. 254 ЦПК України справи про усиновлення розглядаються з обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення.

Обов'язкова участь зазначених осіб у справі про усиновлення зумовлена специфікою справ про усиновлення та необхідністю заслухати їхні особисті пояснення.

Аналіз судової практики свідчить, що суди переважно дотримуються вимоги цивільного процесуального закону про обов'язкову участь заявника та органу опіки та піклування, уповноваженого органу виконавчої влади під час розгляду справи про усиновлення. За неявки заявника в судові засідання суди відкладали розгляд справи з метою забезпечення його обов'язкової участі під час розгляду справи.

На жаль, траплялися випадки розгляду справ про усиновлення без участі заявника, органу опіки та піклування чи уповноваженого органу виконавчої влади.

Так, 24 вересня 2007 року Дніпровський районний суд м. Києва у попередньому судовому засіданні розглянув справу за заявою Б., Б., заінтересована особа –

Судова практика

Служба у справах неповнолітніх Дніпровської районної у м. Києві державної адміністрації про усиновлення дитини без участі представника органу опіки та піклування.

Із матеріалів цієї справи вбачається, що відомості про вручення повістки органу опіки та піклування відсутні, а також відсутній медичний висновок про стан здоров'я дитини, її фізичний і розумовий розвиток. Таким чином, суд не провів належної підготовки справи до розгляду та не розглянув її відповідно до вимог закону.

Наприклад, Дніпровським районним судом м. Києва з 8 справ про усиновлення, розглянутих у першому півріччі 2008 року, 3 справи розглянуто без заявників, які направили суду клопотання про розгляд справи без їхньої участі.

З урахуванням імперативної норми про обов'язкову участь заявника у справі про усиновлення суди не повинні задовольняти клопотання заявника про розгляд справи без його участі.

Встановлення судом мотивів, на підставі яких особа бажає усиновити дитину, ставлення до виховання дитини, взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини (ст. 224 СК України) зумовлює обов'язкову участь заявника у справі про усиновлення.

Наприклад, Голосіївський районний суд м. Києва 22 квітня 2008 року розглянув справу про усиновлення з ухваленням рішення про задоволення заяви в попередньому судовому засіданні без участі заявника, а лише з участю представника заявника. Проте у рішенні суду зазначено: «вислухавши пояснення заявника».

Негативною є практика Подільського районного суду м. Києва, який у всіх проаналізованих справах про усиновлення іноземними громадянами (головуючий один і той самий суддя) розглянув справи без участі Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, який направляв суду письмове клопотання про розгляд справи без його участі, зазначаючи про свою згоду на усиновлення (удочеріння).

Наприклад, Подільський районний суд м. Києва 15 квітня 2008 року ухвалив рішення в попередньому судовому засіданні без участі представника Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини у справі за заявою громадян Італії Джерачі Вінченцо та Гуарезі Марі, заінтересовані особи – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини при Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту, відділ опіки та піклування Подільського району м. Києва, відділ РАЦС Подільського району м. Києва, дитячий будинок «Малютко», Дзюбенко Т.А.

За змістом положень ст. 248 СК України для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її віковій та стану здоров'я.

В окремих матеріалах цивільних справ про усиновлення виявлено письмову згоду дитини на усиновлення без засвідчення її підпису. У таких випадках проблемним є встановлення судом згоди дитини на усиновлення, якщо думку дитини не з'ясував орган опіки та піклування.

У більшості справ про усиновлення суди не вирішують питання участі дитини в розгляді справи для надання нею згоди для усиновлення.

Необхідно звернути увагу, що відповідно до п. 72 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905, для з'ясування, чи згодна дитина на усиновлення, представник служби у справах дітей у присутності представника дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина, чи прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників проводить бесіду з дитиною. Якщо дитина усвідомлює факт усиновлення, представник служби у справах дітей роз'яснює дитині його правові наслідки. Письмова згода дитини на усиновлення засвідчується представником служби у справах дітей.

Видається, що надання дитиною письмової згоди у формі заяви має бути підставою участі дитини під час розгляду справи для максимального врахування її інтересів.

Із проаналізованих справ випливає, що в окремих випадках судді вважають наявність письмової заяви дитини, в якій вона висловлює свою згоду на усиновлення, достатньою умовою для встановлення відповідного юридичного факту, і не вирішують питання про участь дитини в судовому засіданні, відповідно до вимог ст. 254 ЦПК України.

Обов'язковою є участь у процесі дитини, яку усиновлюють, передбачає висловлення нею своєї думки щодо усиновлення. Залучення дитини до участі у справі залежить від суддівського бачення можливості її за віком і станом здоров'я усвідомлювати факт усиновлення. Питання про участь дитини в розгляді справи має вирішуватися в попередньому судовому засіданні з урахуванням думки органу опіки та піклування, наданого медичного висновку про стан здоров'я дитини, її фізичний та розумовий розвиток, щоб не допустити під час розгляду справи негативного впливу на дитину.

Судова практика щодо процесуальної участі дитини під час розгляду справи є різною. У багатьох справах суди не заслуховують думку дитини, незважаючи на те, що її вік та стан здоров'я дають їй можливість усвідомлювати факт усиновлення. В одних випадках у підготовчій частині судового розгляду встановлюється особа дитини, в інших – ні. Із протоколів та журналів судових засідань вбачається, що переважно в судовому засіданні заслуховується думка дитини щодо її усиновлення без встановлення її особи.

Наприклад, Подільський районний суд м. Києва у справах про усиновлення дітей іноземними громадянами встановлює особу дитини та заслуховує її думку щодо усиновлення.

Із проаналізованих справ про усиновлення дитини іноземними громадянами випливає, що останні у більшості випадків просять змінити прізвище та ім'я дитини.

Згідно із частиною першою ст. 231 СК України за заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені.

Проте на практиці виникає питання щодо згоди дитини на зміну її імені, оскільки СК України не визначає форми такої згоди та вік дитини в цьому випадку.

Судова практика

Наприклад, у справі Подільського районного суду м. Києва № 2-о-172/08 за заявою Джерачі Вінченцо та Гуарезі Марія, заінтересовані особи – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини при Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту, відділ опіки та піклування Подільського району м. Києва, відділ РАЦС Подільського району м. Києва, дитячий будинок «Малютко», Дзюбенко Т.А. про усиновлення заявники просили змінити ім'я дитини «Ольга» на «Ольга Андре». У справі є письмова заява дитини 1997 р. народження про те, що вона не заперечує щодо її усиновлення сім'єю заявників, але не висловлено думки щодо зміни її імені. У конкретному випадку виникає питання, якщо ім'я дитини фактично зберігається, але до нього приєднується ще одне, чи є необхідною обов'язкова згода дитини на зміну імені.

Аналіз судової практики свідчить, що районні суди ухвалювали рішення про усиновлення в заочному провадженні.

Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва 26 березня 2008 року ухвалив заочне рішення у справі за заявою К., К., зацікавлені особи – Т., Шевченківська районна у м. Києві державна адміністрація, відділ реєстрації актів цивільного стану Печерського районного управління юстиції м. Києва про усиновлення дитини.

Ухвалення заочного рішення в окремому провадженні не відповідає вимогам процесуального закону, оскільки ЦПК України передбачає заочний розгляд справи лише у справах позовного провадження. Крім того, закон передбачає обов'язкову участь у справі органу опіки та піклування, а тому справу не може бути розглянуто без участі представника цього органу.

Згідно із частиною третьою ст. 6 ЦПК України закритий судовий розгляд допускається за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою таємниці усиновлення.

Таким чином, вирішення питання про закритий судовий розгляд має вирішуватися судом залежно від клопотання заявника чи заінтересованих осіб.

Із матеріалів цивільних справ про усиновлення вбачається, що клопотання про закритий судовий розгляд заявники викладали в позовних заявах – просили забезпечити таємницю усиновлення.

За умови відсутності клопотання про забезпечення таємниці усиновлення, справа має розглядатися за загальним правилом у відкритому судовому засіданні.

Згідно із частиною сьомою ст. 6 ЦПК України про розгляд справи в закритому судовому засіданні суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу в нарадчій кімнаті, яка оголошується негайно.

У більшості справ суди не вирішують клопотання про розгляд справи у закритому судовому засіданні. Процесуальні дії суду полягають у зазначенні у вступній частині рішення про розгляд справи у закритому судовому засіданні.

Позитивною є практика судів про вирішення вказаного клопотання у попередньому судовому засіданні та вказівка про розгляд справи у закритому судовому засіданні в ухвалі про призначення справи до судового розгляду.

Відповідно до ст. 285 СК України встановлено обмеження права іноземця на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не

є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним (частина перша ст. 285 СК України).

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає, не є таємним (частина друга ст. 285 СК України).

Справи про усиновлення дітей іноземними громадянами розглядалася судами у відкритому судовому засіданні.

Виявлено також, що суди допускають порушення вимог п. 2-4 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» ЦПК України щодо обов'язкового фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу з 1 січня 2008 року.

У Подільському районному суді м. Києва простежується така практика розгляду справ: справа призначається у попереднє судове засідання з метою її розгляду та ухвалення рішення, учасники процесу подають суду письмові заяви про фіксування судового розгляду без технічного запису і розгляд справи фіксується у протоколі судового засідання.

Попереднє засідання проводиться з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК для судового розгляду, з винятками, встановленими главою, що регулює провадження до судового розгляду (частина одинадцята ст. 130 ЦПК України).

Таким чином, з 1 січня 2008 року попереднє судове засідання має фіксуватися технічними засобами з виготовленням журналу судового засідання.

Рішення у справах про усиновлення може бути ухвалено лише в судовому засіданні.

Так, Подільський районний суд м. Києва 15 квітня 2008 року ухвалив рішення в попередньому судовому засіданні у справі за заявою громадян Італії Джерачі Вінченцо та Гуарезі Марія, заінтересовані особи – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини при Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту, відділ опіки та піклування Подільського району м. Києва, відділ РАЦС Подільського району м. Києва, дитячий будинок «Малятко», Дзюбенко Т.А., фіксуючи хід судового засідання у протоколі судового засідання.

Подільський районний суд м. Києва 21 лютого 2008 року ухвалив у попередньому судовому засіданні рішення у справі за заявою Мартеллі Аллесіо та Пеккія Анна Марія про усиновлення, заінтересовані особи – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини при Міністерстві України у справах сім'ї, молоді, спорту, відділ опіки та піклування Подільського району м. Києва, відділ РАЦС Подільського району м. Києва, відділ РАЦС Оболонського району м. Києва, дитячий будинок «Малятко». У справі наявні письмові заяви від заявників, представника органу опіки та піклування Подільської районної у м. Києві державної адміністрації, прокурора Подільського району м. Києва з проханням проводити судове засідання у справі без застосування звукозаписувального технічного засобу.

Для задоволення вказаних клопотань такі заяви не можуть мати для суду правового значення, оскільки ЦПК України в імперативній формі визначено

Судова практика

про повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу з 1 січня 2008 р.

Виявлено ухвалення судами рішення у попередньому судовому засіданні без належної підготовки справи – відсутності необхідних доказів на підтвердження встановлення визначених СК України юридичних фактів.

Наприклад, Святошинський районний суд м. Києва 23 липня 2007 року у попередньому судовому засіданні ухвалив рішення у справі за заявою П., заінтересовані особи – П., орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації про усиновлення дитини. Проте із матеріалів справи випливає, що заявник із заявою не надав медичного висновку про стан свого здоров'я, довідку з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копії декларації про доходи. Вказані докази не було надано заявником і у попередньому судовому засіданні.

Під час розгляду справ про усиновлення суди допускають порушення й інших норм ЦПК України.

Відповідно до частини другої ст. 159 ЦПК України справа розглядається одним і тим самим складом суду. У разі зміни одного із суддів під час судового розгляду справа розглядається спочатку.

Наприклад, Деснянський районний суд м. Києва 17 березня 2008 року у попередньому судовому засіданні розпочав розгляд справи за заявою Г., заінтересовані особи – Служба у справах дітей Деснянської районної у м. Києві державної адміністрації, відділ реєстрації актів цивільного стану Деснянського районного управління юстиції в м. Києві, відділ реєстрації актів цивільного стану Оболонського районного управління юстиції у м. Києві, Київський міський будинок дитини «Берізка» про усиновлення в одному складі – суддя і два народних засідателі, у справі після дослідження матеріалів справи було оголошено перерву. 28 березня 2008 року суд продовжив розгляд справи, перейшовши до судових дебатів, незважаючи на те, що у справі змінився один із народних засідателів.

Статтю 224 СК України визначено обставини, які повинен враховувати суд, ухвалюючи рішення у справі про усиновлення дитини.

Аналіз цивільних справ про усиновлення дає підстави стверджувати, що суди не завжди при ухваленні рішення враховують визначені ст. 224 СК України обставини, які мають істотне значення.

Наприклад, 13 квітня 2007 року Шевченківський районний суд м. Києва розглянув та ухвалив рішення у справі за позовом Н., зацікавлені особи: орган опіки та піклування Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про усиновлення. Заява про усиновлення надійшла до суду 30 березня 2007 року, рішення ухвалено за один день до повноліття дитини, яка народжена 14 квітня 1989 р. Із справи вбачається, що заявник одружився із матір'ю дитини 7 березня 2004 року. За таких обставин виникає питання щодо мотиву усиновлення дитини, яка незабаром стане повнолітньою.

У рішенні суд не мотивував належним чином мотив усиновлення дитини, лише зазначив, що «усиновлення дитини піде їй на користь, оскільки вона є неповнолітньою, залишилася без батька, фактично перебуває на утриманні як своєї матері, так і заявника, який є її вітчимом».

Справи про позбавлення батьківських прав

Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються у позовному провадженні.

Як убачається із витребуваних матеріалів цивільних справ, суди до розгляду справ цієї категорії підходять дещо спрощено.

Більшість справ цієї категорії розглядається без участі відповідача, без належного його повідомлення про час і місце розгляду справи, за відсутності відомостей про час і місце розгляду справи.

Відповідно до частини другої ст. 60 ЦПК України докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі.

Із більшості справ убачається, що позивачі у позовній заяві просили суд викликати у судові засідання свідків. У попередньому судовому засіданні суд не вирішив клопотання позивачів про виклик свідків.

Обставини справи встановлювалися судами на підставі лише дослідження письмових доказів, як правило, висновку органу опіки та піклування, що впливає із рішень судів, в яких про встановлені обставини зазначається саме з посиланням на зазначений висновок.

Водночас непоодинокі випадки надання органами опіки та піклування формальних висновків у справі, які судами не оцінюються критично.

Наприклад, у справі за позовом прокурора Деснянського району м. Києва в інтересах неповнолітніх Хуторського О.О., Хутірського Б.О. до Хуторської О.О., третя особа – Служба у справах неповнолітніх Деснянської районної у м. Києві державної адміністрації, КМБД «Берізка» про позбавлення батьківських прав, висновок органу опіки та піклування, який складається із трьох невеликих абзаців зводиться до констатації того, що мати залишила своїх дітей, вихованням не займається, не цікавиться їх життям та станом здоров'я, не утримує матеріально, один малолітній знаходиться у бабусі, а інший – у БД «Берізка». Враховуючи інтереси дітей, на підставі рішення опікунської ради орган опіки та піклування вважає доцільним позбавити батьківських прав відповідача.

Узагальненням судової практики у справах про позбавлення батьківських прав також встановлено, що судді не звертають уваги на те, що, відповідно до частини першої ст. 57 ЦПК України, доказове значення у справі мають пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків.

Відповідно до ст. 184 ЦПК України, якщо сторона, третя особа, їхні представники заявляють, що факти, які мають значення для справи, їм відомі особисто, вони за їх згодою можуть бути допитані як свідки згідно із статтями 180–182 цього Кодексу.

Вказане положення є новелою в цивільному процесі, неоднозначно сприймається науковцями та практиками. Проте незалежно від ставлення практиків до вказаного положення цивільного процесуального закону, судді повинні пропонувати стороні надати пояснення під присягою та роз'яснювати, що інакше пояснення не будуть вважатися доказом у справі.

У всіх надісланих для узагальнення справах сторони, їхні представники давали пояснення як особи, які беруть участь у справі. У жодній справі із протоко-

Судова практика

лу судового засідання не вбачається, що суд пропонував стороні дати пояснення, відповідно до ст. 184 ЦПК України та роз'яснював наслідки такої відмови.

Не звертають уваги судді і на те, що відповідно до ст. 19 СК України саме орган опіки та піклування, а не опікунська рада подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору.

Наприклад, Деснянський районний суд м. Києва 13 грудня 2007 року ухвалив рішення у справі за позовом *Скiтейкіної О.В. до Скiтейкіна І.В., третя особа – Орган опіки та піклування Дніпровської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав*. У справі наявний висновок опікунської ради Дніпровської районної у м. Києві державної адміністрації.

Виявлено випадки необгрунтованого розгляду справи про позбавлення батьківських прав у закритому судовому засіданні.

Так, *Шевченківський районний суд м. Києва 17 жовтня 2007 року розглянув у закритому судовому засіданні справу за позовом Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації в інтересах неповнолітнього Шелифост Д.С. до Шелифост А.В., Шелифост С. М., третя особа – Відділ опіки та піклування Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення прав та стягнення аліментів*. Розгляд справи у закритому судовому засіданні судом не мотивовано.

Відповідно до частини другої ст. 166 СК України особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

Неоднозначною є практика судів щодо застосування положення ст. 166 СК України про стягнення аліментів. В окремих випадках суди безпідставно відмовляють у стягненні аліментів на дитину.

Наприклад, *Шевченківський районний суд м. Києва відмовив у позові в частині стягнення аліментів у справі за позовом Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації в інтересах неповнолітнього Шелифост Д.С. до Шелифост А.В., Шелифост С. М., третя особа – Відділ опіки та піклування Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів*. Відмову в позові в частині стягнення аліментів суд мотивував одним реченням: «На час розгляду справи суд не вбачає правових підстав для задоволення позову в цій частині».

Так, *Шевченківський районний суд м. Києва 6 вересня 2007 року ухвалив рішення у справі за позовом Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації в інтересах Дмитренка Б.А. до Дмитренка А.М., третя особа – Відділ опіки та піклування Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів, яким позов задовольов частково, в частині стягнення аліментів у позові відмовив з посиланням на ст. 193 СК України, мотивуючи відмову так: «неповнолітній Дмитренко Б.А. не перебуває у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому закладі».*

У цьому випадку суд неправильно застосував норму матеріального права, оскільки відповідно до ст. 166 СК України стягнення аліментів не пов'язується із перебуванням дитини у певній установі.

Трапляються випадки неправильного розподілу судових витрат у вказаних справах у разі задоволення позову в частині стягнення аліментів.

Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва 21 листопада 2007 року розглянув справу у закритому судовому засіданні за позовом К. в інтересах неповнолітніх К., К., до К., третя особа – Орган опіки та піклування управління освіти Шевченківського району м. Києва про позбавлення батьківських прав та задовольнив позов, позбавив батьківських прав К., передав неповнолітніх дітей органам опіки та піклування, стягнув з К. аліменти на утримання неповнолітніх дітей на користь установи, де будуть утримуватись діти, стягнув «з К. на користь держави державне мито в розмірі 8 грн 50 коп., на користь територіального управління державної судової адміністрації України в м. Києві 7 грн 50 коп. за інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи».

У конкретному випадку суд не звернув уваги, що позови про стягнення аліментів є майновими, відповідно до ст. 80 ЦПК України ціна позову у позовах про стягнення аліментів визначається сукупністю всіх виплат, але не більше ніж за шість місяців.

Як роз'яснив Верховний Суд України у постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав», якщо позов про позбавлення батьківських прав заявлений із декількох підстав, суди повинні перевіряти та обґрунтовувати в рішенні кожен з них. Проте суди не завжди звертають увагу на вказане положення.

Верховний Суд України у зазначеній вище постанові Пленуму також роз'яснив, що не можна позбавити батьківських прав особу, яка не виконує своїх батьківських прав унаслідок душевної хвороби, недоумства чи іншого тяжкого захворювання (крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших незалежних від неї причин.

Суди не повною мірою дотримуються роз'яснень Верховного Суду України, викладених у зазначеній вище постанові.

Так, Шевченківський районний суд м. Києва 16 лютого 2007 року ухвалив рішення у справі за позовом прокурора Шевченківського району м. Києва в інтересах малолітнього Д., до Д., третя особа – Орган опіки та піклування Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав, яким позов задовольнив та позбавив відповідача батьківських прав.

Судом було встановлено, що відповідач 10 січня 2006 р. народила сина Д.

З 12 грудня 2006 року і до дати розгляду справи судом відповідач знаходилася на лікуванні у лікарні, страждає на хронічне психічне захворювання. У рішенні суду зазначено, що мати від дитини не відмовлялася. Дитина залишена в лікувальному закладі у зв'язку з тяжким захворюванням матері (шизофренія) та необхідністю лікувати її у спеціалізованому стаціонарі.

У рішенні суд також посилається на висновок опікунської ради, хоча в матеріалах справи наявний висновок Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації, в основу якого покладено висновок опікунської ради. Згідно з цим висновком орган опіки та піклування не заперечує проти позбавлення батьківських прав відповідача, оскільки остання не займається утриманням ма-

Судова практика

лолітного та не може забезпечити повноцінне його існування, усунулась від виховання та утримання дитини.

У матеріалах справи відсутній акт умов проживання відповідача, складений органом опіки та піклування, а наявний акт – складений працівниками ЖЕКУ.

З огляду на викладене впливає, що суд не виконав вимоги про повне, всебічне та об'єктивне з'ясування обставин справи, не оцінив критично висновок органу опіки та піклування в сукупності з наявними медичними довідками про стан здоров'я матері дитини. Вбачається, що в конкретному випадку необхідно було вирішити питання про відібрання дитини від відповідача без позбавлення батьківських прав.

Із більшості справ впливає, що суди ухвалювали рішення про задоволення позову та позбавлення батьківських прав відповідача (відповідачів). І лише у незначній кількості справ суди ухвалювали рішення про відмову у позові.

Наприклад, Голосіївський районний суд м. Києва 5 грудня 2007 року ухвалив рішення у справі за позовом Думанської І.В. до Гончаренка О.М., третя особа – Служба у справах неповнолітніх Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав, яким у позові відмовив з тих підстав, що між сторонами склалися неприязні стосунки, зокрема: з приводу користування однією квартирою, існують також інші спірні відносини між сторонами, що безпосередньо впливає на виховання дітей та їхні стосунки з батьками. Із рішення впливає, що сторони разом з неповнолітніми С.О. Гончаренко, 1990 року народження, та А.О. Гончаренко 1997 року народження, зареєстровані та проживають в одній квартирі, шлюб між сторонами розірвано.

Вимоги до рішення**Справи про усиновлення**

Рішення суду повинно бути законними і обґрунтованими (частина перша ст. 213 ЦПК України).

Зміст рішення визначено ст. 215 ЦПК України.

Статтею 224 СК України визначено обставини, які необхідно встановити суду і викласти у мотивувальній частині рішення суду у справах про усиновлення.

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав», ухвалюючи рішення згідно із ст. 255 ЦПК України та ст. 224 СК України, суд повинен обґрунтувати задоволення чи відхилення заяви про усиновлення. У разі її задоволення в резолютивній частині рішення необхідно навести відомості про заявника (заявників), повністю зазначивши його прізвище, ім'я, по батькові, день, місяць і рік народження, а також про його громадянство. За наявності клопотання заявників суд вирішує клопотання про зміну прізвища, імені та по батькові, дати й місця народження дитини відповідно до статей 229–231 СК. При цьому слід мати на увазі, що зміни вносяться не до свідоцтва, а до актового запису про народження дитини.

У результаті проведення узагальнення вбачається, що суди не завжди дотримуються вимог ст. 255 ЦПК України та ст. 224 СК щодо зазначення необхідних

відомостей про усиновителя в резолютивній частині рішення та не враховують роз'яснення вказаної постанови Пленуму Верховного Суду України.

Найчастіше у рішенні суду не зазначаються відомості про громадянство усиновителів, проте вказуються інші – місце проживання та місце реєстрації усиновителів.

У справах про усиновлення суди викладають у різних варіантах резолютивну частину, вживають такі формулювання в частині задоволення вимоги про усиновлення: «усиновити», «надати дозвіл на усиновлення», «встановити, що усиновили», «визнати усиновлювачем», «оголосити заявника усиновлювачем».

Наприклад:

«Усиновити Г., число, місяць, рік народження – В. число, місяць, рік народження, який проживає: *зазначено адресу*»*.

«Встановити, що Л., число, місяць, рік народження та Л. число, місяць, рік народження, які мешкають: *зазначено адресу* – усиновили Д., число, місяць, рік народження.»

«Надати дозвіл В., число, місяць, рік народження на усиновлення Г., число, місяць, рік народження».

«Визнати Б., число, місяць, рік народження, уродженця м. Києва, батьком дитини – Д., число, місяць, рік народження.»

Визнати Б., число, місяць та рік народження, уродженку м. Києва, матір'ю дитини Д., число, місяць, рік народження».

«Усиновити К., неповнолітню дитину К, число, місяць, рік народження.»

«Усиновити Б., число, місяць, рік народження П.».

«Оголосити Д., число, місяць, рік народження, уродженця м. Києва, громадянина України, який проживає за адресою: *зазначено адресу*, усиновлювачем С., число, місяць, рік народження».

З урахуванням положень частини другої ст. 224 СК України, відповідно до яких суд постановляє рішення, *яким оголошує особу усиновлювачем дитини*, видається, що найбільш прийнятним є викладення резолютивної частини у справах про усиновлення таким чином: *оголосити заявника усиновлювачем*.

Наприклад, Дарницький районний суд м. Києва 4 жовтня 2007 року ухвалив рішення у справі про усиновлення. Резолютивну частину викладено так:

«Заяву громадянина Сполучених Штатів Америки Хоеджі Крістофера Сіна, 27 грудня 1973 року народження, уродженця м. Хантінгтон Біч штату Каліфорнія Сполучених Штатів Америки, що проживає за адресою: 1900, Хітон Драйв, Гарланд, Техас 75042 США про усиновлення неповнолітнього Волкова Андрія Ростиславовича, 17.11.1993 року народження задовольнити.»

Зобов'язати відділ РАЦС Дарницького РУЮ м. Києва внести зміни до актового запису про народження Волкова Андрія Ростиславовича, проведеного відділом РАЦС Мінського РУЮ в м. Києві за № 2492 від 02 грудня 1992 року, якими зміни-

* Курсивом у прикладах зазначено відомості, які не вказуються в узагальненні із врахуванням розгляду справ у закритому судовому засіданні

ти прізвище дитини «Волков» на «Ходжі» та ім'я «Андрій» на «Ендрю Шон», місце та дату народження дитини залишити без змін, ім'я по батькові не зазначати та записати батьками дитини Ходжі Крістофера Сіна.»

У резолютивній частині рішення у цій справі судом викладено висновок лише про задоволення заяви про усиновлення та відсутній висновок по суті вимог заявника.

По-різному викладають суди в резолютивній частині рішення висновок у частині вирішення питання про зміну імені, прізвища та по батькові дитини, дати і місця народження усиновленої дитини:

Наприклад:

«Відділу РАГС внести зміни в актовий запис № ___ від число, місяць, рік /свідцтво про народження серія, номер та дата видачі, видане відділом РАГС Подільського району м.Києва (повторне).»

*«Зобов'язати відділ РАГС Дніпровського районного управління юстиції у м. Києві внести зміни в актовий запис про народження № ___ від число, місяць, рік народження дитини К., вказавши її батьком – К., число, місяць, рік народження, гр-на України, що зареєстрований за адресою: *зазначено адресу* та проживає за адресою: *зазначено адресу* та змінити в графі мати прізвище з К., на К., відповідно до запису акта про укладення шлюбу № ___ від число, місяць, рік народження, виданого Відділом реєстрації актів громадянського стану Дніпровського районного управління юстиції м. Києва.*

Прізвище дитини змінити з К. на К., по батькові дитини змінити з Д. на Р., ім'я та дату народження залишити без змін».

Викладається резолютивна частина і таким чином:

«Внести зміни до актового запису № _____, число, місяць, рік народження, складеного .....».

*«У актовому записі № __ від число, місяць, рік народження, вчиненому відділом реєстрації актів цивільного стану Дніпровського районного управління юстиції у м. Києві, про народження Ш., записати батьком Ш., число, місяць, рік народження, уродженця м. Львів, громадянина України, зареєстрованого у м. Києві, *зазначено адресу*».*

«У запис за № __ від число, місяць, рік народження, вчинений відділом реєстрації актів громадянського стану Шевченківського районного управління юстиції у м. Києві про народження С., внести зміни: в графу громадянина замість прізвища С.–Д., в графу по батькові замість С.–А.; в графу батько замість С.–Д.»

Суди викладають резолютивну частину без використання терміна «зобов'язати» у тих випадках, коли державний орган цивільного стану не брав участі у справі як заінтересована особа, і у тих, коли був учасником цивільного процесу.

Викладення змісту резолютивної частини в частині вирішення питання про зміну імені, прізвища та по батькові у формі «зобов'язати відповідний відділ реєстрації актів цивільного стану внести зміни», на нашу думку, є зайвим, з огляду на повноваження органів реєстрації актів цивільного стану.

Немає необхідності викладати резолютивну частину у формі «зобов'язати», оскільки, відповідно до частини сьомої ст. 255 ЦПК України для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану **за місцем ухвалення рішення**, а у справах про усиновлення дітей іноземцями – також до уповноваженого органу виконавчої влади.

Направлення рішення суду про усиновлення до державного органу реєстрації актів цивільного стану для внесення змін до актового запису усиновленої дитини є порядком виконання рішення, а тому немає потреби у резолютивній частині рішення зобов'язувати вказані органи вчинити дії щодо внесення змін в актовий запис.

Такий висновок впливає і з Положення про порядок зміни, доповнення, поновлення та анулювання актових записів цивільного стану, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 26 вересня 2002 року № 86/5 (у редакції наказу Мін'юсту від 10 грудня 2007 року № 1227/5), а саме: підставою для внесення змін в актові записи цивільного стану є: рішення суду про усиновлення (удочеріння) (п. 2.9); підставою для внесення відповідних відміток у актові записи цивільного стану, у тому числі про анулювання та поновлення, є: рішення суду про усиновлення (удочеріння), про позбавлення або поновлення батьківських прав (п. 2.10); згідно з рішенням суду про усиновлення (удочеріння) в актовому записі про народження змінюються відомості щодо батьків, самої дитини, а також місця та дати народження, а за необхідності і дати реєстрації народження, якщо про це зазначено в рішенні суду. Якщо мати дитини перебуває у шлюбі з особою, яка усиновила (удочерила) її дитину і у зв'язку зі вступом у шлюб змінила прізвище, в актовому записі про народження дитини проводиться виправлення прізвища матері, на підставі рішення суду про внесення змін, доповнень або виправлень у актові записи цивільного стану вносяться зміни в актові записи цивільного стану, які зазначені в рішенні суду (п. 2.12).

Використання терміна «зобов'язати» означає, що на сторону в позовному провадженні, заінтересовану особу в окремому провадженні, яка брала участь у справі, покладається обов'язок вчинити певні дії. Отже, передбачається поширення на цих осіб законної сили рішення суду, що недопустимо без залучення особи до розгляду справи.

Тому використання термінології «зобов'язати відповідний державний орган реєстрації актів цивільного стану внести зміни», якщо відповідний орган не брав участі у справі як учасник цивільного процесу, є необґрунтованим з погляду законодавчої техніки та поширення законної сили судового рішення на заявника та заінтересованих осіб.

В окремих справах суд зобов'язував державний орган реєстрації актів цивільного стану видати заявнику нове свідоцтво про народження дитини.

Наприклад, Солом'янський районний суд м. Києва у рішенні від 3 квітня 2008 року у справі за заявою Д., заінтересовані особи – Служба у справах дітей Солом'янської районної у м. Києві державної адміністрації, Д. про усиновлення зобов'язав відділ реєстрації актів цивільного стану внести зміни до актового запису та видати нове свідоцтво про народження.

З огляду на положення ст. 233 СК України, відповідно до яких на підставі рішення суду про усиновлення в актовий запис про народження дитини або по-

Судова практика

внелітньої особи державний орган реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни і видає нове свідоцтво про народження з урахуванням цих змін, а також на загальні норми реєстрації актів цивільного стану, викладені в Правилах реєстрації актів громадянського стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5, немає потреби зобов'язувати державний орган реєстрації актів цивільного стану видавати нове свідоцтво про народження дитини.

Як роз'яснив Верховний Суд України в постанові Пленуму від 30 березня 2007 року, після набрання рішенням законної сили його копія в порядку частини сьомої ст. 255 ЦПК направляється органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення необхідних змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи, а якщо дитина усиновлена іноземним громадянином, – також уповноваженому органу виконавчої влади. У разі якщо фактичне місце проживання особи, щодо якої подано заяву про усиновлення, не збігається з місцем її народження, копія рішення суду надсилається органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем народження такої особи. Суди виконують вимоги про направлення рішення органу державної реєстрації актів цивільного стану для виконання. Проте не завжди дотримуються роз'яснення Верховного Суду України щодо направлення копії рішення відповідному державному органу реєстрації актів цивільного стану.

Справи про позбавлення батьківських прав

Виявлено випадки, коли суд розглядає не всі вимоги, не зазначає мотиви, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги або заперечення.

Наприклад, у справі за позовом Шаповал М.В. в інтересах неповнолітнього Андреева М.С. до Андреевої Є.В., третя особа – Відділ опіки та піклування Служби у справах неповнолітніх Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав позивач просила позбавити відповідача батьківських прав, стягнути аліменти в розмірі частини всіх видів її доходів, призначити її опікуном.

Шевченківський районний суд м. Києва у рішенні від 15 листопада 2007 року зазначив про задоволення позову та позбавлення батьківських прав, а щодо інших вимог не виклав жодного мотиву про наявність чи відсутність підстав для стягнення аліментів, у мотивувальній частині суд зазначив ст. 164 ЦПК України, на підставі якої вирішено справу, але не зазначив конкретний пункт цієї статті як підстави позбавлення батьківських прав, не зазначено, якими доказами підтверджуються вимоги позивача, у резолютивній частині не викладено про відмову в позові в цій частині чи задоволення.

У справах про позбавлення батьківських прав особливих проблем у суддів при викладенні резолютивної частини рішення не виникає. Проте у більшості справ рішення належним чином не мотивовані.

Оформлення процесуальних документів

Судові процесуальні документи є офіційними документами, а тому повинні бути викладені та оформлені грамотно.

Неправильне вживання юридичних термінів у судових рішеннях суттєво впливає на повагу до суду, знижує якість судового рішення.

На жаль, аналіз судової практики *у справах про усиновлення та позбавлення батьківських прав* свідчить, що досить часто у судових рішеннях вживається термінологія без урахування виду провадження, у якому розглядається справа, вживається недопустима аббревіатура, неправильно зазначається найменування юридичних осіб, трапляються граматичні помилки, рішення викладаються спрощено, без належного викладення мотивувальної частини.

У справах про усиновлення судді часто вживають термінологію позовного провадження.

Наприклад, Солом'янський районний суд м. Києва у вступній частині рішення зазначив: «розглянувши справу за заявою П., *третьої особи* – Служба у справах неповнолітніх Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, відділ РАЦС Солом'янського РУЮ у м. Києві про усиновлення»;

Святошинський районний суд м. Києва у рішенні від 26 листопада 2007 року у вступній частині зазначив: «розглянувши справу за *позовною заявою* Б. до П., *третьої особи*: Орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації, ВРАЦС Святошинського районного управління юстиції у м. Києві, Б. про удочеріння».

Суддя Святошинського районного суду м. Києва 8 лютого 2008 р. постановила ухвалу про відкриття провадження у справі, в якій зокрема викладено таке: «за *позовом* С., С., заінтересовані особи – Служба у справах дітей Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації, Відділ РАЦС Святошинського РУЮ м. Києва про усиновлення», «*позивачем* надано всі необхідні документи для проведення попереднього судового засідання», «зобов'язати *позивача* надати в судові засідання оригінали документів доданих до позовної заяви, заінтересованих осіб письмові пояснення по суті заявлених вимог».

Суддя Святошинського районного суду м. Києва в ухвалі про відкриття провадження у справі за заявою П., заінтересовані особи: П., орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації зазначила: «У попереднє судове засідання викликати *сторони: заявника, представника зацікавлених осіб*»;

Суддя Голосіївського районного суду м. Києва в ухвалі про відкриття провадження від 2 липня 2008 року у справі «за заявою С., *зацікавлені особи*: С., орган опіки та піклування Голосіївської РДА в м. Києві, Відділ РАЦС Голосіївського району м. Києва, прокуратура Голосіївського району про усиновлення» зазначила: «Запропонувати *відповідачу (відповідачам)* подати в зазначений строк письмові заперечення *проти позову*».

Судова практика

Суддя Шевченківського районного суду м. Києва в ухвалі про відкриття провадження у справі від 20 лютого 2007 року у справі «За заявою М., М., заінтересовані особи: Служба у справах неповнолітніх *Шевченківської районної державної адміністрації*, М., про усиновлення неповнолітньої М. зазначила: «У попереднє судове засідання викликати заявника і представника *третьої особи*», «запропонувати *третьій особі* подати письмові заперечення проти заяви...»

У рішенні Святошинського районного суду м. Києва від 26 листопада 2007 року зазначено таке: «за *позовною заявою* Б., до П., *третьої особи* – орган опіки та піклування Святошиської районної у м. Києві державної адміністрації, *ВРАЦС* Святошинського районного управління юстиції у м. Києві, Б. про удочеріння дитини», «*позивач* звернувся до суду з зазначеним *позовом*», «в судовому засіданні *позивач* позов підтримав», *Відповідач* П. в судове засідання повторно не з'явився», «суд, вислухавши пояснення *позивача* ..., дійшов висновку, що *позов* підлягає задоволенню», «*позов* задовольнити».

У рішенні Подільського районного суду м. Києва від 27 лютого 2007 року зазначено: «за заявою К. про усиновлення, *зацікавлені особи*: відділ опіки та піклування Подільського району м. Києва, відділ *РАГС* Подільського району м. Києва, Г.», «вислухавши пояснення *сторін, зацікавлених осіб*, ... , суд вважає *позов* доведений та підлягає задоволенню».

Відповідно до частини четвертої ст. 235 ЦПК України справи окремого провадження суд розглядає за участю *заявника і заінтересованих осіб*. Тому у судових рішеннях необхідно вживати термінологію «заінтересована особа», а не «зацікавлена особа».

Виявлено випадки непідписання суддями ухвал про відкриття провадження у справі.

Наприклад, у справі Солом'янського районного суду м. Києва № 2-0116 /08 за заявою В., *зацікавлені особи*: служба у справах дітей Солом'янського районної у м. Києві державної адміністрації, В., про усиновлення суддя не підписав ухвалу про відкриття провадження у справі.

Проблемні питання, які виникають при розгляді справ про усиновлення та позбавлення батьківських прав**Справи про усиновлення**

1. Вивченням справ встановлено, що окремі судді не проводять підготовку справ до розгляду, не призначають попереднє судове засідання. Проблемним є питання щодо обов'язкової участі заявника та заінтересованих осіб – органу опіки та піклування чи уповноваженого органу виконавчої влади у попередньому судовому засіданні.

2. Спірним питанням при розгляді справ є визначення кола заінтересованих осіб у кожній конкретній справі. Необхідним є роз'яснення Верховного Суду України щодо кола осіб, які можуть та повинні брати участь у справах про усиновлення як заінтересованих осіб.

3. Невизначеним залишається процесуальний статус дитини та особливості заслуховування у судовому засіданні її думки про згоду на усиновлення.

4. Проблемним для суддів є визначення конкретного органу опіки та піклування, участь якого є обов'язковою при розгляді справи як заінтересованої особи: за місцем проживання дитини, за місцем проживання заявників чи за місцем знаходження дитини.

5. При розгляді справ про усиновлення виникають проблеми щодо участі прокурора та його процесуального статусу у справі, порядку залучення його судом до участі у справі, а також щодо змісту та форми висновку, який він має надати у справі у зв'язку із залученням до справи.

6. При розгляді справ про усиновлення дитини іноземними громадянами викликає труднощі перевірка судом повноважень організації, яка від імені компетентного органу відповідної держави складала висновок з усиновлення про умови життя іноземців та про наявність у них можливості бути усиновлювачами, а також встановлення того факту, що в іноземній державі дитині будуть забезпечені права в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України.

7. У судовій практиці виникають певні складнощі щодо оцінки висновку органів опіки та піклування про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. Потребує визначення певних критеріїв щодо розкриття змісту оціночних понять, які містяться у ньому.

8. Проблемним на практиці також є застосування оціночних понять, зокрема положення частини другої ст. 208 СК України про врахування судом при усиновленні повнолітньої особи «інших обставин, що мають істотне значення», положення частини другої ст. 218 СК України «відповідає її віку та стану здоров'я» при вирішенні питання про можливість дитини усвідомлювати факт усиновлення та її обов'язкової участі у розгляді справи. Крім того, виникають труднощі щодо перевірки судами проінформованості дитини про правові наслідки усиновлення при дотриманні вимог ст. 218 СК України щодо згоди дитини на усиновлення.

9. При усиновленні дітей іноземними громадянами останні у переважній більшості випадків бажають змінити ім'я усиновлювальній дитині. Потребує роз'яснення застосування судами положення ст. 213 СК України щодо згоди дитини на зміну її імені, оскільки закон не передбачає, в якій формі має бути надана така згода та з якого віку.

10. На думку суддів, потребує роз'яснення застосування судом СК України у ситуації, якщо при розгляді судом заяв про усиновлення без згоди батька (матері), у випадку заперечення батька (матері) проти усиновлення виникає спір про право (спір стосовно виконання батьківських обов'язків, фактично вирішується питання про позбавлення батьківських прав в окремому провадженні). Проте главою 5 розділу IV ЦПК України не передбачено залишення заяви про усиновлення в такому випадку без розгляду.

11. Відповідно до ст. 207 СК України усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. У суддів виникає питання: які докази мають надавати іноземні громадяни на підтвердження свого бажання виховувати дитину.

12. Суди по-різному формулюють резолютивну частину рішення.

Справи про позбавлення батьківських прав

1. Проблемним є застосування ст. 19 СК України щодо обов'язкової участі конкретного органу опіки та піклування у справах цієї категорії: за місцем проживання дитини, за місцем проживання позивача чи за місцем проживання відповідача.

2. Невизначеним залишається процесуальний статус дитини та особливості її участі у розгляді справи для висловлення її думки при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав.

3. Проблемним на практиці є визначення процесуального статусу органу опіки та піклування у справах про позбавлення батьківських прав. Ці органи беруть участь у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, що не відповідає теорії цивільного процесуального права та положенням ЦПК України.

4. При розгляді справ про позбавлення батьківських прав неоднозначною є судова практика щодо участі прокурора у справі та визначення його процесуального статусу, порядку залучення його судом до участі у справі, а також щодо змісту та форми висновку, який він має надати у справі у зв'язку із залученням до справи.

Викладені окремі проблемні питання, які виникають при розгляді справ вказаних категорій, потребують більш детального роз'яснення Верховного Суду України, а окремі положення СК України – більш чіткого законодавчого регулювання.

**Висновок
науково-правової експертизи
щодо законності визнання приватного нотаріуса
спеціальним суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності,
проведеної у відповідності із Законом України
«Про наукову і науково-технічну експертизу»
на запит приватного нотаріуса Ковальчука С.П.**

I. Зміст запиту

До Ради науково-правових експертиз при Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України звернувся приватний нотаріус Ковальчук С.П. (лист від 1 листопада 2007 року) з проханням про проведення науково-правової експертизи щодо законності визнання приватного нотаріуса спеціальним суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності. Зокрема, запит сформульовано так: У зв'язку з порушенням кримінальної справи проти приватного нотаріуса Ковальчука С.П. за ст. 364, ч. 1 ст. 366 Кримінального кодексу України прошу дати висновок науково-правової експертизи про те, чи може бути суб'єктом даних злочинів приватний нотаріус.

II. Юридичні підстави проведення науково-правової експертизи:

1) лист-запит від 1 листопада 2007 р.; 2) згода виконавця на проведення експертизи та її кошторис, що відповідно до ч. 2 ст. 154 Цивільного кодексу України